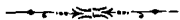

Դեժբարխտութիւնը տալարախտ աշխարհին
 Որ երջանիկ ըլլան մարդերը բոլոր,
 Իւ մեհեանին առջեւ ուրկէ պիտ' անցնիս
 Փորմանուէր սագմոս մը դու մըրմընջէ
 Երազարագծ մեռնողներու հոգիին:
 Այն ատեն ես քեզ պիտ' օծեմ միւստոնով:
 Ու ըստաշխովը հոտեան մախաղիս
 Որ հոգմակոծ անտառովն մէջ ցաւերոդ
 Երանաւէտ ըլլաս ու միշտ գեղեցիկի,
 Քալէ՛, քալէ՛, ո՛վ տառապանքն իմ, քալէ՛:

ԱՆՏԱՐԿ

1909, Վիեննայի

ԼԱՄԱՐԹԻՆԻ

« ՀՐԵՇՏԱԿԻ ՄԸ ԱՆԿՈՒՄԸ »

ՔԵՐԹՈՒԱԾԻՆ

ԱՐԻՒԵԼԻԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

— 300 —

Լամարթինի բանաստեղծութիւնը լուսնկայի մը մեղմութիւնն ունի. ոչինչ, իր քով, Արեւելքի արեգակէն. Լամարթին, անտարակոյս, Արեւելքի մը չէ իր արտայայտութեան եղանակովն, իր արուեստովը. — աւելի խոր կերպով է նա, իր երազկոտ խառնուածքովը: Իր քով կը պակասի միայն մինարէն և գլխուն վրայ արմաւենւոյ շուքը՝ ըլլալու համար այն Արեւելքիներէն մին՝ որ աչքերին դէպ ի արեգակը կամ մարգարէին գերեզմանը՝ դէպ ի անվերջ կեանքը կը հառաչեն:

Այս պատճառաւ նա կարօտը կը զգայ միշտ իր հոգեոյ նախնական հայրենիքներուն. — երկնքի և Արեւելքի Որովհետեւ, իր բանաստեղծական դաւանանքներուն համեմատ, մարդն ճամբորդած է ծնանելէն առաջ, չափ գիտակից է իր ծագման, կը սիրէ զայն. բայց ի զայն երգելէ՝ նա պիտի հաւաքէ իր «Հրեշտակի մ'անկումը» դիւցազներգութեան մէջ երկնային նուագահանդէսներու և արեւելեան բանաստեղծութեանց արձագանգները:

Լամարթինի դիւցազնը հրեշտակ մըն է, կեղար անուշով, գիշեր մը՝ երբ իր խումբը Լիբանանու մայրիներուն վերեւ եկած էր դարաւոր ծառերուն հետ զԱստուած փա-

ռարանելու՝ կեղար կը նշմարէ հովտին մէջ Տայիտա անուամբ հովուուհի մը, և կ'որոշէ մարդ ըլլալ:

Երկնքի պայծառութեանց վարժուած՝ դժբաղդ հրեշտակը դեռ ո՛չ մէկ զաղափար կազմած էր մարդկային դաւերու մասին: Այն պահուն երբ իր թևերը կը թռչին՝ զինքը միայնակ թողլով մարդկային կերպարանքի մէջ, հրեշտակը կը սկսի իր ճակատագրի դառնութիւնն զգալ: Ջրհեղեղէն առաջ է. Կայենի ցեղը կ'ապրի Լիբանան լեռան վրայ. մարդիկ անկեղծութեան մէջ են և բնութիւնը իր պատանեկութեան. կեղար՝ իրրեւ անծանօթ օտարական մը՝ գերի կը բռնուի Կայենի որդիներէն և տերէններով — դարուն սովորութեան համեմատ — կը շղթայուի: Հիմա կեղար կը յիշէ իր նախկին մեծութիւնը, բայց անմեղութիւնը կորստած է, և երկնքի դռներն այլ ևս իր համար փակուած: Կարող չէ հասնիլ նոյն իսկ այն նպատակին որ զինքը իր փառքէն զրկեց. որովհետեւ եթէ առաջ չափազանց բարձր էր այժմ չափազանց ստորին է, այժմ գերի մըն է, անարժան Կայենէն սերող խրոխտ հովիւներու կարգն անցնելու: Բայց Տայիտա կը զթայ իր թշուառութեանց վրայ և կ'անդրադառնայ թէ կեղար կը զանազանութիւն բոլոր միւս մահականացուններէն, թէ նա գերբնական լոյս մ'ունի իր իմացականութեան և կերպարանքին մէջ. կը քակէ անոր շղթայները միասին դէպ ի անկոխ անապատներն երթալու համար: Լեռան մը քարայրին մէջ ծեր մարգարէի մը կը հանդիպին որ միակ աստուածապաշտն է կռապաշտութեան դարուն մէջ. որովհետեւ նախաշրենգեղեան հսկաները իրենց մայրաքաղաքին՝ Բաալբէքի մէջ՝ ուրիշ ո՛չ մէկ աստուածութիւն կ'ընդունին իրենցմէ զատ: Երբ մարգարէն ճշմարտութիւնը կ'աւանդէ իրենց. բայց հազիւ աւարտած է նա իր խօսքը՝ հսկաներու դահիճները կը հասնին Բաալբէքէն՝ օգտաւորիկի մէջ նստած. — մարդիկ դեռ դատապարտուած չէին երկար փորձեր ընելու այսպիսի բարիքներ վայելելու համար:

— կը գլխատեն յանդուգն աստուածապաշտը և կեդարը Տայիտայի և իր երկու որդւոց հետ միասին կը տանին Բաալքէք, ուր հսկաներու և աստուածներու թագաւոր՝ Նեմֆէտ՝ գիրենք բանտել կը հրամայէ, Բայց հսկաները, միշտ իրարու դաւադրող, գիշերային խնջոյքի մը ժամանակ զլրար կը ջարդեն և անոնցմէ վերջինը կը սպանուի կեդարէն, որ բանտէն ազատած, ժողովրդական ապստամբութեան մը զլուխն անցնելով՝ վերջ կը դնէ հսկաներու բռնութեան։ Յեղափոխութեան ծայրայեղութիւններէն ձանձրացած՝ նա կը թողու Բաալքէքը և Տայիտայի և իր որդւոց հետ կը մեկնի դէպ ի անապատ. առաջնորդը կը մատնէ գիրենք և գիշերատեն կ'անհետանայ. Տայիտա և իր որդիք կը մեռնին անապատի մէջ անօթութենէն. կեպտը անոնց խարոյկին վրայ ինքզինքը կ'այրէ, և ձայն մը այդ պահուն կ'իմացնէ իրեն՝ թէ դեռ իր մեղքը քաւուած չէ, թէ նա պիտի դաժնայ զանազան անգամ դէպ ի մարդկային կեանքը, նորանոր թշուառութեամբք ապրելու և միշտ խարոյկի մը վրայ մեռնելու համար։ Անմեղութեան կորուստը հրեշտակի մ'անկումով այլարանելու գաղափարը նոր չէր Լամարթինի գիւցազներգութեան հրատարակուած պահուն. Պայրըն և Թովմաս Մուր նոյնը երգած էին։ Այս պատճառաւ, Փոմմրոյ և Ժիւլ Լյ. Մէյոր և իրենց հետևողութեամբ բոլոր ֆրանսայի գրագէտները կը հետևեն թէ Լամարթին այդ գաղափարը ներշնչուած էր անգլիացի բանաստեղծներէն։ Արդ պիտի ապացուցանեմ ներկայ բանաստեղծութեան մէջ թէ

1) Լամարթին ներշնչուած էր արևելեան քերթուածէ մը.

2) Գլխաւոր գաղափարին նմանութիւնը Լամարթինի, Պայրընի և Թ. Մուրի միջև յառաջ կու գան անկից՝ որ թէ Պայրըն և թէ Թ. Մուր ներշնչուած են նոյն արեւելեան աղբիւրէն։

Կեդարին արկածները, ինչպէս կարելի է տեսնել մեր համառոտ վերլուծումէն՝ կը բաժնուին երկու որոշ մասերու. — ա.

ռաջինը կը ներկայացնէ անդրջնհեղեան ընկերութիւն մը՝ որուն յատկանիշն է մեծութիւն հասակի, ձեռնարկներու, ոճիւրի. երկրորդը՝ անհատական կեանք մը որուն մէջ միակ իր մը կը յարատեւ զանազան երեւոյթներու ներքեւ. — դժբաղդութիւնը։

Արդ, դէպքերու այս կրկին շարքերը երկու տարբեր աղբիւրէ յառաջ կու գան. երկուքն ալ արևելեան են, մին քրիստոնէական, միւսն իսլամական։ Աւելի պիտի խօսիմ առաջինին վրայ — որ դեռ դիտել տրուած չէ — երկրորդը անուանուած Ըլալով յաճախ նոյն իսկ Լամարթինէն։

Այսպէս պիտի ճանչնանք այս գիւցազներգութեան նախագոյութիւնը — եթէ հոգինքը ունին զայդ, գաղափարին ալ պէտք են ունենալ — Որոնտի ափերուն վրայ և Արաբիոյ խնկաւէտ անապատներուն մէջ, որովհետեւ այս բանաստեղծութիւնը կը միացնէ Լիբանանու մեծվայելչութեան՝ ուլաիսի հեշտանքը։

Ա.

Բանաստեղծութիւնը՝ Արևելքի մէջ՝ մասն կը կազմէ նոյն իսկ կեանքի. առ ի չգոյէ թատրոնի, կը հաւաքուին երգիչին շուրջը. նա կը պատմէ կամ կ'երգէ, ըստ որում իր գիւցազնը՝ որուն կը հետևի հաւատարմարար՝ սովորական գործէ մը ազնուականին կ'անցնի։ Բանաստեղծութիւնը այն է՝ լեզուի մէջ՝ ինչ որ գիւցազնութիւնը կեանքի. այն նախնական մարդիկ դեռ ճարտարութիւնը չունին աննշան դէպք մը փայլուն յանգերով երգելու. Հագարումիկ գիւրդիւր, Ֆիրդուսի Արայսնդուն գիրքը պատմուած են՝ գրուելէ առաջ։ Անցընել օրը գործով, գիշերը բանաստեղծութեամբ՝ ահա լաւ կեանքի իտէալ մը Արևելքի մէջ։

Սակայն այդ բանաստեղծութիւնները որ հմայուած ժողովրդեան առջև՝ գիշերուան յատակին վրայ՝ կը նկարեն Բաբելոնի առկախ պարտէզները, Պաղտատու շքեղութիւնները, իսպահանի արքունեաց հաճոյքները, իրենց նախորդներն ունեցած

էին արդէն կոապաշտութեան շրջանին: Քրիստոնէութիւնը կը թուէր սպառնալ մտաւորական կեանքի այս տեսակին. առեւելեան երեւակայութիւնը սակայն, փոխանակ խիստ վարդապետութիւններէ սահմանափակուելու, զանոնք ալ բանաստեղծութեան վերածեց:

Դիցարանական գրոյցներուն՝ յաջորդեց Աստուածաշունչը. մայրերը զայն կը պատմէին իրենց տղաքներուն, բանաստեղծները ժողովրդեան. բայց կ'աւելցնէին միշտ նշկարագրական հատուած մը՝ ունկնդիրները հմայելու, ողբերգական դէպք մը զանոնք յուզելու համար. Աստուածաշունչը կը ճոխանար, կը փոփոխուէր՝ երեւակայութեամբ մեկնաբանուած. պատմութիւնը վերածուեցաւ վիպասանութեան: Բարբաղդաբար՝ սկսեալ քրիստոնէութեան Աղաբէն՝ չպակսեցան ներառաշակ գրիչներ՝ որ զանոնք գրի առին: Այսպէս վաւերական Աստուածաշունչին հանդէպ կազմուեցաւ ուրիշ մը, ժողովրդական, դիցազններգական, Անվաներ Աստուածաշունչը՝ ինչպէս զայն կ'անուանեն հմտական շրջանակներու մէջ:

Նա իր դերն ունեցաւ ոչ միայն կրօնքի պատմութեան այլ նաեւ համազգային գրականութեան մէջ. Պոզոս Առաքելոյն ուղեորութիւնները դէպ ի Դոփոք եւ երկինք՝ հեռաւոր նախերգանքը կը թուի Առաքաւ ծայրիկ կատակերգութիւն, զրախտի նկարագրութիւնները, Աղամայ մխիթարուելը՝ ապագայի տեսիլքով՝ մեր նախնիքներուն տուած է նախաճաշակ մը Դրախտ կուկանութեան մէջ՝ Հրեշտակի մ'անկումը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ անվաներ զըրբի մէջ մասը, Երոզքայ գիրքը՝ ոտանաւորով և արդի մտածութիւններով թարգմանուած:

Ապացուցութեանց համար պիտի գործածեմ Անվաներ Կրքի հայկական խմբագրութիւնը — հրատարակուած ի վենետիկ — Երոզքայ գրքի յունական հատուածները՝ հրատարակուած Պուրիանէն (Փարիզ, 1892) և եթովպական ամբողջական խմբ.

թարգմութիւնը՝ գերմաներէնի թարգմանուած Գաուչէն (Թիւպինգեն, 1900):

Լամարթինի դիցազններգութեան մակագիրն է՝ «Հրեշտակի մ'անկումը». արդէն ուղեայ Առաջին գիրքն ալ կը կրէ հետագայ տիտղոսը. «Հրեշտակներու անկումը. անոնց առժամանակեայ և վերջնական պատուհասը»:

Թիտոյ Լամարթին կը պատմէ հրեշտակի մը փոխանցումը հոգեկանէն՝ մարդկային կեանքի.

«Այս ժաման ուր օրուան ազգակը կը սկսի ներհել, Լաւու համար երկնայան տղազալի հոտաշանքը, Անոնցմէ (հրեշտակներէն) մի քանին, Թախտելով այս կէտ — Խաւարին մէջ
Եկած էին ստաւներ ժայրիներու կատարներուն վրայ, Առադերէն զկա ի ծովերը, Իբրի լի զգայութեամբ, Լեռ ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ հոգի մը հաղարուոր
[նուազներով.

Միայն Աստուած և անսահման ընկերը կարող էր զտնագանել անհուն ներդաշնակութեան ծայրերը.

Հրեշտակները, լուսութիւնը և գեղերը մտիկ կ'ընէին Բուսական այս մեծ խմբերգին, և ժայրիները կ'երգէին»...

Առանց արթննալու այս մեծ խմբերգէն՝ Տայիտա հովուուհին կը նորէն հովտին մէջ, մինչ կեղար՝ նուագածելու ըզրաղած՝ կը տեսնէ հսկաներ որ յառաջ կու գան մութին մէջ: Մարդկանց որ ստրկներն են անոնք. կը շրջին մարդիկները գերի ընելու և զանոնք Բաալքէի մէջ վաճառելու համար, կեղար՝ որ մարդ ըլլալու մտահոգութեան մէջ է՝ Տայիտան վտանգի մէջ տեսնելով, բարեգործութեան գաղափարով կ'արդարացնէ իր ընկերը քայլը, և գթութիւնը իր յաղթանակը կը տանի.

«Ամենակարող փափայ մը փոփոխած էր իւր էութիւնը. Եղած էր այն՝ ինչ որ ըլլալէն պիտի ստարափր. Զգեցած երկաւոր մարմին մ' և զգայարունքներ, Իշտ էր մէկ ընտանեկէն զէպ ի միւսը...

Մարդ էր միշտ, բայց մարդկային կերպարներէ տակ՝
[էր նա

Մանուկ — մարդը՝ ինչպէս Աստուած իր ձեռքով զայն
[ստեղծեց,

Հոգի՝ աչքերու տեսանելի — զարմանալի՝ երեոյթ — Ուր միտքը՝ մարդկային պատանին ներքե թափանցիկ՝ Նիթէ իր վսեմութեան բարձրացնելով՝ Զայն կը տողոր խմբակներով հոգեկանութեամբ
[ը զարդարէ»:

Լամարթինի Առաջին Երգը — ուր նա հրեշտակին կերպարանափոխութիւնը կ'երգէ — կը համապատասխանէ ճիշդ Ենովքայ Ա զրքին¹, որուն վերնագրին է. Հրեշտակներու տնկար, իրենց տաժարանալիս և վերջնական պատահալիս:

Արդ Ենովքայ գիրքը կը պատմէ — հիւ քննած Աստուածաշունչի այն վկայութեան վրայ՝ ուր կ'ըստի թէ Աստուծոյ որդի-ները սկսան կայսնի ցեղին հետ խնամե-նալ — թէ հրեշտակներու մէկ մասը խոր-հուրդ ըրաւ աշխարհը գալ, բայց

«Ամենազա, իրենց գլխաւորը ըսաւ. ես կը վախճմ որ դուք պիտի չկարենաք այս գործը ի զուտ հանել և ա-նանչն վերջը ես պիտի ստիպուիմ միայնակ քանել այդ-պիսի մեծ մեղք մը. Այն առեւն ամբողջ պատասխանե-ցին և ըսին. Կ'ուզենք երգում ընել և ամենքնիս նզով-քով բռնադատել որ մեր պիտաւորութենէն ետ չկենանք, այլ իրագործենք ինչ որ պիտաւորութիւն ունենք ընելու: Այն ժամանակ ամենքը երգուցեցան և զիրար ստիպե-ցին նզովքներով:

Երկու հարիւր հոգի էին այն հրեշտակները՝ որ Յա-բէի ժամանակ՝ Հերմոնի կատարին վրայ իջան: Եւ անոնք լեռը Հերմոնի կողմէն, որովհետեւ անոր վրան էր որ երգուցեցան և զիրար բռնադատեցին նզովքներով և իրենց գլխաւորներուն անուններն էին հետեւեալները. Աւ-մեազ, իրենց գլխաւորը, Ուրաքիպ, Արամէլ, Արե-պէլ, Թամբէլ, Դամուէլ, Դանէլ, Եղիկիէլ, Սարա-քուսալ, Ազաէլ, Արմէր, Պաթրաէլ, Անանի, Ջաքէպ, Սամուէլ, Սարգաէլ, Թուրէլ, Երմուէլ, Արախալ: Ասոնք իրենց գլխաւորներն էին. ասոնք և ուրիշներ ա-մուսնացան ք:

Այս երկու հարիւր հոգոյ խումբին մէջն է որ քննուած է Լամարթին իր կե-դարը: Սա կանչուած էր ոչնչէն՝ Տայի-տայի պահապանին ըլլալու համար, ուստի միաժամանակ ծնած են անոնք, մին եր-կընքի մէջ և միւսն երկրագունտի²:

Ինչո՞ւ համար զիս հանեն երջանիկ ոչնչութենէն՝ Այն պահուն երբ դուն ծնաւ..

Ա՜հ, յորմէհետէ դուն կը մեծնաս իմ հայրուս աչքե-
[ըսաւ ներքէն՝

Պանինց չկարենալով քեզ բարձրացնել
Իջնել ըզմացի..

Դուն ինձ չտուիր, ո՞վ Աստուած, իբրեւ միակ տեսարան՝..
Իր քայկերը սրպէս զի հակծո անոնց վրայ, իր սիրտը՝
[սրպէս զի զայն ուրախացնեմ.

Արդ Ենովքայ գրքին մէջ՝ Պահապանն ուրիշ բան չէ բայց եթէ երկիր իջնող

հրեշտակներուն անունը³. այսպէս ծայն մը Ենովքայ կ'ըսէ՝⁴.

Ո՛վ մասնազիր արգարութեան, իմացո՛ւր երկնքի Պահապաններուն՝ որ բարձր երկնքը Թողուցին:

Հսկաները կը կոչուին Ենովքայ գրքին մէջ՝ Պահապաններու որդիներ, և Յորեւ-լինից գիրքը որ նոյն անունը կը գործածէ միշտ՝ կ'իմացնէ թէ պահապանութեան պաշ-տօնը երկրիս վրայ ունէին անկեալ հրեշ-տակները.

«Աստուած օստտիկ բարկացաւ այն հրեշտակներուն դէմ՝ զորս երկիր ուղարկած էր:

Հրեշտակը, կ'ըսէ Լամարթին⁵

Կրնար երբեմն իր մեն և իր բնութիւնը փոխել,
Եւ իր ուղածին պէս՝ ուրիշ շրջանակ մը մէջ մտնելով՝
Աստիճան մը վայր իջնալ՝ մահկանացուին խօսելու հա-
մար:

Սակայն կարելի չէր անպատիժ այս ազատութիւնը վայելել. կեդար օր մը խարոյկի վրայ պիտի մեռնի՝ և երկնային ծայն մը իրեն պիտի ըսէ՝⁶.

Գնա՛, իջիր, դուն որ ուղեկիր իջնալ.
Չափէ՛ անկեալ հողի, անկումդ՝ խղճմանքիդ խայթե-
[ըսաւ հետ.

Ըսէ՛ թէ ի՞նչ է կեանքի և ի՞նչ է մահուան համը.
Դուն երբեք պիտի չբարձրանաս մինչ և երկնք որ զքեզ
[ծնալ.

Բայց եթէ էակի սանդուխին հարիւր աստիճաններէն,
Եւ իւրաքանչիւրը՝ բարձրացած ժամանակդ՝ ոտքդ պիտի
[այլըէ.

Եւ քու ոճերդ պիտի չգտուի
Բայց եթէ երբ այս ահիւնդ՝ չորս հոգմբուն ցանուած՝
Ժամանակէն միտաւալով և Աստուծոյ հոգի ստանալով՝
Հոգւոյդ նոր զգեստներ շինելու համար
Բոլոր ստորերէն առնու զերստին քու մարմինդ,
Եւ տալով հոգւոյդ նոր պատեան մը՝
Ինն անգամ նորոգէ քու կեանքդ և ստանալանքդ.
Միայն եթէ Թողութիւնը, սիրոյ արգարութիւն,
Չիջնայ՝ կենդանի՝ այս մահկանացու բնակարանը:

Ենովքայ գրքին մէջ Աստուած կ'որո-տայ իր ահաւոր վճիռը՝ անկեալ հրեշ-տակներուն.

«Աստուած դուք երբեք դէպ ի երկնք պիտի չբար-ժանաք՝.

1. Տե՛ս Եթովպական խմբագրութիւնը, էջ 288;
2. Էջ 361. — 3. Տե՛ս էջ 242, 243, 441, 442. — 4. Էջ 243;
— 5. Էջ 241. — 6. Էջ 401. — 7. Էջ 245.

Նոյն տողը, Լամարթինի ցով, Կեդար կ'արտասանէ երկնքի մէջ՝ երբ նա կ'ըսէ ուրիշ անկեալ հրեշտակներու վրայ խօսելով.

«Արեւը չհրցան վարէն բարձրանալ վերտին՝ հոն ուր մենք կը գտնուինք»¹.

Կեդար դատապարտուած է խարոյկի և կերպարանափոխութեանց, աղբ Ենովք ալ հեծած ամպի մը և հողմերու վրայ — իր սովորական կառքն և ձիերը — կը սրանայ դէպ ի աշխարհիս ծայրը. կը հասնի հաճելի վայր մը ուր ոչ երկինք կը տեսնէ իր զլխուն վրայ և ոչ ափ մը հող իր ոտքին տակ. հոս կը վերջանայ ամէն ինչ. դատարկութիւնը միայն զինք կը շրջապատէ. սակայն տակաւ իր աչքերը կը սկսին զանազանել անդունդներու խորը եօթնաստղեր՝ որ կ'այրին հրաբխային լեռներու նման և կը հարցնէ իրեն ընկերոջ հրեշտակին թէ ո՛ւր կը գտնուի. Նա կը պատասխանէ.

«Նոյն է որ մեղանշող հրեշտակները իրենց հոգիները պիտի մարդնէ՝ ստանալով զանազան տեսակի կերպարանքներ»².

Հրեշտակի մ'անկումին մէջ՝ հրեղէն գունդերը կը փոքրանան խարոյկի վերածուելու համար, դատարկութիւնը անպատի կը փոխուի, բայց անկեալ հրեշտակները չեն ազատիր կերպարանափոխութեանց հարկէն:

Կեդար՝ Լիբանան լեռան վրայ մարմին առած՝ կայնին որդւոց զարմանքին առարկայ կը դառնայ. ո՞վ է այս օտարականը. ուսկի՞ց կ'իջնէ ան. նախ կը մտածեն անոնք Կեդարը սպաննել. բայց Սայիտ ամբոխը կը հանդարտեցնէ.

«Ով որ մահուան վրայ կը խօսի՝ ամօթ իր մտածման... Աստուած հաշիս պիտի պահանջէ այս արեան համար... Սակայն պէտք ենք անխոհմարտք յանձնել Պալիւի փրկութիւնը՝ իր Թափին, Ալաւա՝ (Կեդար) վտանգ մ'է, և մեռած՝ ո՞նք. Թո՛ղ ապրի. բայց որպէս զի իր ձեռքը գմբ չճնշէ, կամ չհետեւի մեզ մեր քայլերը լաւ ևս յայտնելու համար,

կամ իշխէ օր մը մեր արեան խնամքնալ՝

Թո՛ղ ապրի, բայց գերի՝ գերինեքու մէջ:

— Այ՛, Թո՛ղ ապրի, Թո՛ղ ապրի, օտակապերը բերէք, Կ'աղաղակէ, ծափահարելով, բոլոր ժողովուրդը միանալ [զամայն]:

Ենովքայ գրքին մէջ՝ Աստուած կը հրաւիրէ Ռափայէլի.

Շոթայ զարկ Ազազիէլի՝ ձեռքերուն և ոտքերուն և նետէ՝ զինքը խաւարի մէջ³.

Այս նախազգուշութիւնը ձեռք առնուած է, որպէս զի անկեալ հրեշտակները երկնքի բոլոր գաղտնիքները չյայտնեն մարդկանց. Աստուած կ'ըսէ Պահապաններուն.

Դուք երկնքի մէջ էիք և թէպէտ բոլոր գաղտնիքները ձեզի յայտնուած չէին, բայց այն անարգ գաղտնիքն ալ զոր կը ճանչնայիք՝ դուք յայտնեցիք⁴:

Լամարթին այս դէպքը ջանացած է մոտրկոյիյն դարձնել. Կեդար կը շղթայուի՝ կայնին որդւոց գաղտնիքները չմատնելու համար, մինչ Ենովքայ գիրքը ստեղծած է ըրիստոնէական Պրոմեթէաներ:

Սակայն եթէ Լամարթին կը հետեւի Ենովքայ գրքին հեղինակին՝ ոչ թէ անոր կարօտելուն համար, այլ վաւերի անոր ընկերութիւնը հաճոյք է իրեն. Խնքը քննադատ ու դատաւորն է իր առաջնորդին. Երբէք ոյժ պիտի չպակսի իր թեկերուն՝ հեռանալու համար անկից երբ կը նշմարէ՝ եթերին մէջ՝ աւելի ծիծաղկոտ գաւառ մը քան այն դատարկութիւնը որուն մէջ կը թափառի յաճախ Ենովքայ ամպը:

Այսպէս՝ վերջնոյս դիւցազնիբոգութեան մէջ՝ հրեշտակները կը յիշեն զեռ ինչ որ սովորած էին երկնքին մէջ. զայն կը սովորեցնեն մարդկանց. անոնք վերջին աստիճանի հետաքրքրող հիւրեր են. Կեդար, Լամարթինի ցով, մոռցած է ամէն ինչ. նա ունի բոլոր տգիտութիւնը որ հարկաւոր է կատարեալ մարդ ըլլալու համար. կը թոթովէ նա միամեայ մանկան մը պէս:

Կեդարու դասակարգի հրեշտակներէն ծնան նախաշրջեղեղեան հսկաները անոնցմէ, կ'ըսէ Լամարթին⁵.

իւր ծնանէին երբեմն տարրերիակ բնութիւններ.
Մարդիկ՝ աւելի մեծ քան մարդը, և Աստուածներ շուտապէս
|մեծ քան Աստուածը,
Գրաւելով անասունն և հրեշտակագետի միջև եղած
|միջոցը.

Հրէշներ զոր իրենց բնութիւնը կը դատապարտէր
Երկնքի համար ցաւելով՝ երկիրս վրդովեալու:
Անշուշակէի մեծ աշխարհքին և այս մարմիններու աշ-
|խարհքին՝

Ոչ ոք զիտէ, որդեակ, զարմանալի աղերսները...

Եթէ չկայ հելէ մը բուռը բնութեան մէջ,
Ողի զնգաւորի մը, նրկի կէս մը,
Որ չայանէ էական և կեանքը մեր աշխարհուն,
Արարին անհունը՝ կը բացատրէ մեզ երկնքի անհունը.
Անշուշակ յաւիտենականութիւնը ցամաք ափ չունի,
Եւ ինչ որ ամէն ինչ կը լեցնէ՝ չի՝ ճանշար դատար-
|կութիւնը:

Դէպքը՝ զոր Լամարթին ապացուցանել
կը ջանայ փիլիսոփայօրէն՝ պարզ կեր-
պով պատմուած է Ենովքայ զրքին մէջ.
հրեշտակներէն՝ կ'ըսէ նա՝

Ենան հսկաներ՝ որ 3000 ոտք բարձրութիւն ունէին՝:

Բուսական բնութիւնը շուտով կը սպա-
ռի և այլ ևս ինքզինք անկարող կը զգայ
այս հսկաները կերակրելու, ահաւասիկ
ծագումը՝ անասուններու միսն ուտելու
բարբարոսութեան.

Հսկաները, կ'ըսէ Ենովքայ զիրքը՝,

Կը սպառէին մարդու աշխատանքներուն պտուղները,
Բայց որովհետեւ այլ ևս ոչինչ կարող էին իրենց հայր-
հայրիկէն, սկսան ֆրասել թաւուններուն, շորքտանիւն-
րուն, զետուններուն, և ձկներուն, և իւրաւու միսն ուտել
և արիւն խմել:

Սորելինից զիրքն ալ խօսած է այս
անգթութեանց վրայ՝.

Վստահեցին կենդանիներուն, թաւուններուն և ամէն
բանի որ կը շարժի և կը քալէ երկրիս վրայ:

Դոյնը կը պատմէ Լամարթին՝ զրեթէ
բառացի.

Ողի բուրբ թաւունները, ջուրի բուրբ ձկնէր
Ամէն ինչ որ աշխարհիս մէջ կը թափէ, կամ կը լողայ
|կամ կը սողայ,
Իրենց հաճոյքին համար մեռնելով՝ անգութ մահերով,
Արեւոտ համբով կը կազմեն իրենց խնշոյքը՝:

Բոյսերու անբաւականութիւնը հսկանե-
րու քաղցին հանդէպ՝ այսպէս բացա-
ւորուած է Լամարթինէն՝:

Այդ այս մարդիկները, որդեակք, իրենց ցաղցը յագծ-
|ցնելու համար,
Բաւական չեն զանեւ պտուղները՝ զորս Աստուած իրենց
|մեռքին տակ դրաւ.
Իրենց անյաղ ամբօրը մէկ արեղակի մէջ կը սպառէ
ինչ որ հազար արեղակներու մէջ հագին կը բուսցնեն
|անասունները.

Ի զարմ. ծովու մը նման՝ փրփրացող հորիզոնը
կը ծաւալէ՝ ալքին կորսուելու չափ՝ ցորենայ ալիքներով.
Ոճերով մ' Աստուծոյ դէմ՝ ուսկից կը սոսկայ բնութիւնը՝
Արիւնք կը խնդրեն ուրիշ կերակուր մը.
Իրենց տղձոտ ցաղաքին մէջ՝ նա կը վազէ հեղեղօրէն.
Դիակները հոն զիգուած են կոյտներով:

Սակայն քիչ յետոյ կենդանիներն ալ
անբաւական եղան հսկաները կերակրելու
և անոնք ստիպուեցան մարդիկները ուտել՝.

Որովհետեւ մարդիկները, կ'ըսէ Ենովքայ զիրքը, ոչինչ
կարող էին հայրհայրիկ իրենց, հսկաները իրենց դէմ
զարժան և զիրենք լափեցին:

Հետեւաբար անդրջրհեղեղեան անասն-
ման անտառներուն մէջ, հասակակից ծա-
ռերու քով կարելի էր նշմարել հսկաներ՝
որ եկած էին թոչուն, եղջերու կամ մարդ
որսալու իրենց սոված որդիները կերա-
կրելու համար: Գնդեցիկ և անգութ է այս:
Լամարթին պատկերին մէջէն մերժած է
խորշելին, պահած՝ նկարչականը. իր հըս-
կաններն ալ մարդիկներ կը գերեն՝ բայց
միայն զանոնք Բաալքէքի մէջ վաճառե-
լու համար՝:

Ոչ մէկ որսորդ իշխեց բարձրանալ հոն ուր կը զըս-
|տուինք.

Ինչ անպիտան արուեստ է մարդիկներ որսալը:

Այս հսկաները կարելի պիտի ըլլար
զազաններ նկատել. բայց Լամարթին կ'ի-
մացնէ թէ անոնք իրենց առանձին իմաս-
տասիրութիւնն ունէին և զաղափարականի
մը կը հետամտէին իրենց կեանքին մէջ:

Հ. Կ. Տ. ՍԱՆՏԱՆԱՆ*

Շարայարիկի

1. Էջ 238. - 2. Էջ 238. - 3. Էջ 53. - 4. Էջ
185. - 5. Էջ 180. - 6. Էջ 238. - 7. Էջ 44.

* Ճառախօսած է Ֆրիդրիխ Զամալաբախին մէջ,
Մ. Խմբ.